

Міністерство освіти і науки України
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка
Кафедра технологічної та професійної освіти

«До захисту допускаю»

завідувач кафедри технологічної

та професійної освіти,

доктор педагогічних наук, професор

_____ Л.В. Оршанський «____» _____ 2023 р.

**МЕТОДИКА НАВЧАННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ ТЕХНОЛОГІЇ
ВИГОТОВЛЕННЯ ВИШИТОГО РУШНИКА
(НАВЧАЛЬНИЙ МОДУЛЬ «ТЕХНІКИ ДЕКОРАТИВНО-УЖИТКОВОГО
МИСТЕЦТВА»)**

Спеціальність: 014 «Середня освіта (Трудове навчання та технології)»

Магістерська робота

на здобуття кваліфікації – вчитель трудового навчання, технологій
та креслення

Автор роботи: Левицька Марія Омелянівна _____
підпис

Науковий керівник: к.пед. наук, доц.

Мельник Галина Миколаївна _____
підпис

Дрогобич, 2023 р.

Захист кваліфікаційної (магістерської) роботи

Тема: «Методика навчання старшокласників технології виготовлення вишитого рушника (навчальний модуль «Техніки декоративно-ужиткового мистецтва»)».

Оцінка за стобальною шкалою: _____.

Оцінка за національною чотирибальною шкалою: _____.

Коротка мотивація оцінки захисту:

дата

Голова ЕК

підпис

прізвище та ініціали

Секретар ЕК

підпис

прізвище та ініціали

АНОТАЦІЯ

Левицька Марія Омелянівна.

Тема роботи: «Методика навчання старшокласників технології виготовлення вишитого рушника (навчальний модуль «Техніки декоративно-ужиткового мистецтва»)».

У магістерській роботі досліджено історію та особливості української народної вишивки як виду декоративно-ужиткового мистецтва, а також роль і значення вишиваних рушників в українській обрядовості. Наведено традиційну символіку та систему знаків, що використовуються у вишивках рушників. Досліджено організаційно-методичні засади ознайомлення старшокласників із технологією виготовлення вишитого рушника на уроках обслуговуючої праці. Розроблено поширений план-конспект уроку, орієнтований на ознайомлення учнів з технологією виготовлення вишитого рушника.

ANNOTATION

Levytska Maria.

The topic of the work: «Methodology of teaching high school students the technology of making an embroidered towel (educational module «Techniques of decorative and applied art»)».

In the master's work, the history and peculiarities of Ukrainian folk embroidery as a form of decorative and applied art, as well as the role and significance of embroidered towels in Ukrainian rituals, were investigated. The traditional symbols and system of signs used in towel embroidery are presented. The organizational and methodological principles of familiarizing high school students with the technology of making an embroidered towel in the lessons of service work were studied. A common plan-summary of the lesson has been developed, aimed at familiarizing students with the technology of making an embroidered towel.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ	
ДОСЛІДЖЕННЯ	8
1.1. Українська народна вишивка в історичному контексті розвитку декоративно-ужиткового мистецтва	8
1.2. Вишитий рушник як символ української ідентичності	13
1.3. Традиційна символіка у вишивках рушників	18
1.4. Система знаків у вишивках рушників	28
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ	
НАВЧАННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ ТЕХНОЛОГІЇ	
ВИГОТОВЛЕННЯ ВИШИТОГО РУШНИКА	35
2.1. Загальна характеристика навчального модуля «Техніки декоративно-ужиткового мистецтва»	35
2.2. Ознайомлення старшокласників з технологією виготовлення вишитого рушника в контексті проєктно-технологічного підходу	41
2.3. Орієнтований план-конспект уроку на тему «Технологія виготовлення вишитого рушника».....	49
ВИСНОВКИ.....	55
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	58
ДОДАТКИ.....	60

ВСТУП

Актуальність роботи. Духовне відродження суспільства, будівництво національної школи вимагає сьогодні від майбутніх учителів обслуговуючої праці вміння звертатися до джерел національних традицій. Ця категорія спеціалістів найкраще підготовлена до проведення занять із різних видів декоративно-ужиткового мистецтва.

Для вивчення українського народного мистецтва, зокрема такого важливого його виду, як вишивка, надзвичайно велике значення мають уроки обслуговуючої праці. У процесі залучення учнів до народної вишивки, зокрема створення вишиваних рушників, створюються сприятливі умови для виховання у підростаючого покоління національної самосвідомості, культури, патріотизму, поваги до минулого свого народу [23].

Завдяки застосуванню виховних можливостей уроків обслуговуючої праці, орієнтованих на ознайомлення учнів з технологією виготовлення вишитих рушників, школярі глибше пізнають світ, усвідомлюють важливу роль національного декоративно-ужиткового мистецтва у житті кожного українця, вчать ся творити, мислити й відчувати прекрасне у світі речей. Все це має важливе значення для формування в учнів почуття гордості за свій народ, свою культуру.

Зважаючи на зазначене вище, актуальним для вивчення в 10 – 11 класах є навчальний модуль «Техніки декоративно-ужиткового мистецтва», в межах якого можливе ознайомлення старшокласників з технологією виготовлення вишитих рушників. Відтак обрана **тема магістерської роботи** «Методика навчання старшокласників технології виготовлення вишитого рушника (навчальний модуль «Техніки декоративно-ужиткового мистецтва»)» є важливою й необхідною в контексті залучення підростаючого покоління до національної культури і традицій.

Мета роботи: дослідити історико-культурний та організаційно-методичний аспекти залучення старшокласників до виготовлення вишитих рушників на уроках обслуговуючої праці.

Об'єктом дослідження виступає художньо-трудова підготовка учнів 10 – 11 класів у закладах загальної середньої освіти.

Предмет дослідження – зміст, організація та методика навчання старшокласників технології виготовлення вишитого рушника на уроках обслуговуючої праці.

Для досягнення поставленої мети розв'язувалися такі **завдання дослідження**:

1. Дослідити історію та особливості української народної вишивки як виду декоративно-ужиткового мистецтва.
2. Дослідити роль та значення вишиваних рушників в українській обрядовості.
3. Ознайомитися із традиційною символікою та системою знаків у вишивках рушників.
4. Дослідити організаційно-методичні засади ознайомлення старшокласників із технологією виготовлення вишитого рушника на уроках обслуговуючої праці.
5. Розробити поширений план-конспект уроку, орієнтований на ознайомлення учнів з технологією виготовлення вишитого рушника.

Теоретичне значення роботи: досліджено історико-культурний та організаційно-методичний аспекти навчання старшокласників технології виготовлення вишитого рушника.

Практичне значення роботи: розроблено поширений план-конспект уроку, орієнтованого на ознайомлення старшокласників з технологією виготовлення вишитого рушника.

Структура роботи: робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

РОЗДІЛ 1.

ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Українська народна вишивка в історичному контексті розвитку декоративно-ужиткового мистецтва

Предмети декоративно-ужиткового мистецтва наочно свідчать, що речі, які оточують людину в побуті, майже завжди прикрашалися. Стародавні зображення та орнаменти мали прикладний характер – служили оберегами, з покоління в покоління передавалися іконографічні, технологічні принципи та прийоми зображення. Згодом смислове значення зображень стало забуватися, орнаменти набули характеру просто традиційної прикраси, що приносить естетичну насолоду і вносить затишок у буденне життя [5].

Як вид народного декоративно-ужиткового мистецтва, вишивка має ряд суттєвих ознак, що відрізняють її від інших видів, і водночас, як породження селянського середовища, його фольклорної культури, вона містить у своїй образній мові, окремих семантичних і функціональних аспектах те загальне, що є характерним для українського народного мистецтва в цілому [1].

Вишивальне мистецтво відоме нашому народу з давніх часів, про що свідчать знахідки археологів. Вишиті тканини знаходили у місцях стародавніх поховань, зокрема у Чернігівській та Київській землях. На жаль, текстильні вироби не довговічні. Найбільш древні, виконані золотом та шовками, відносять до XI-XIII ст.; рідше трапляються вишивки XVII – XVIII ст., і лише зразків XIX – початку XX ст. збереглася чимала кількість [1].

Тканини, віднайдені у ході розкопок Київської Десятинної церкви, були оздоблені вишитим орнаментом, який складався з ламаної лінії, сітки, ромбів. Вони також засвідчують значну популярність вишивки на теренах сучасних українських земель в давні часи та первинність геометричного орнаменту [7].

Звіриний стиль, основу якого складає зображення плетіння та вибагливо стилізовані у площині тваринні форми, набув поширення не тільки в Україні, але й у всій Європі. У вишивальному мистецтві звіриний стиль зазнав

поширення з появою в Київській Русі візантійського стилю [7]. Як відомо, за правління князя Володимира на Русі в декоративно-ужитковому мистецтві відбувається своєрідний злам. Його, мабуть, можна пояснити перемогою християнства над язичеством. Вишивкою почали прикрашати не тільки тканини побутово-одягового призначення, а й обрядово-інтер'єрного для християнських обрядів.

Вишивка серед інших способів прикраси займала, чи не найважливіше місце в українському побуті: на стіл застеляли скатертини, ліжко застиалося вишитим простирадлом, ікони прикрашалися вишитими рушниками. У святкові дні зі скринь діставали найкрасивіші рушники («плати», «убруси»), які отримали свою назву від дерев'яних гачків та спиць, на які їх вивішували. Рушники прикрашали вікна, кути з іконами, а також просто використовували у щоденному побуті. Особливу роль відігравали вишиті вироби у весільному ритуалі. З раннього віку дівчинка вчилася вишивати, їй необхідно було вишити не менше сорока рушників, за красою яких, акуратністю та багатством вишивки судили про працьовитість нареченої. Вишиті рушники дарували до церкви, ними прикрашали обітні та придорожні хрести [21].

Зазвичай вишивали лише на кінцях фризівим орнаментом з однієї чи кількох смуг незамкнутих з обох боків. Іноді композиція вишивки відрізнялася яскраво вираженою вертикальною віссю або зображенням однієї профільної фігури.

Художня вишивка не лише прикрашала одяг, а й оберігала людину. Людині властиве прагнення захистити себе від зовнішнього впливу. Саме тому особливо багато прикрашався одяг, який захищав не тільки від природних явищ, а й від злих сил. Жіночий одяг прикрашався більш рясно та яскраво, на відміну від чоловічого. Особливо ошатними були жіночі святкові костюми. Розмаїттям і красою візерунків відрізнявся одяг наречених, а в рік заміжжя і до народження первістка головний убір та одяг жінок були найбільш яскраво й вишукано розшиті [17].

Розташування орнаменту на виробах завжди тісно пов'язане з формою та призначенням речі. Він (орнамент) може наноситися на краях, виділяти найбільш помітні частини композиції, призначені для прикрашання предметів одягу. У розташуванні вишивки або тканих візерунків враховували пропорції та будову людської фігури. В оформленні одягу велика увага приділялася підкресленню країв, зрізів, частин, що відкривають тіло. Рукави прикрашалися особливо багато, як правило, візерунок облямовував початок рукава (плече) та його кінець.

Вишивка розташовувалася з урахуванням особливостей та приналежності костюму, від цього залежали колір, кількість та характер орнаментації. Вона одночасно підкреслювала цілісність костюма і була свідченням витонченого смаку та високої майстерності. Чоловічий та жіночий костюми відрізнялися не лише мотивами прикрас, а й кількісним складом одягу. Так чоловічий костюм по відношенню до жіночого більш однотипний, основні його елементи: сорочка, штани, головний убір та взуття. Сорочка була найважливішим елементом чоловічого одягу. Для жіночого костюма характерна багатошаровість (сорочка, жупан, головний убір, верхній одяг), що забезпечує узгодженість деталей костюма та комфортність. Приталеної сорочки в народному костюмі не існувало, наближення сорочки до фігури здійснювалося за допомогою підперезання жупана [21].

Для вишивки використовували переважно тонке вибілене полотно, виткане з кращого льону – кужелі. Такої якості полотно називалося – новина. Коленкор, міткаль, китайка використовувалися для вишивання різними видами швів. Оксамит – переважно для золотого вишиття. Строчені роботи виконували переважно на батисті та маркізеті.

Матеріали якими вишивають, відрізняються за своєю різноманітністю. Ще в давнину українці використовували для цих цілей шовкові та бавовняні нитки. Широкого поширення набули також вишивки з фарбованими вовняними та льняними нитками.

Техніка вишивання залежить від призначення тканини та малюнка, тому що шви не лише відтворюють образ, а й виражають його сутність. Відтак вишивки умовно можна поділити на кілька видів: 1) «глухі», коли візерунок виконується, не порушуючи структури тканини; 2) «наскрізні», коли тканину попередньо розріджують, отримуючи різні дірочки та сітки, або стягують нитками вишивки; 3) «двосторонні» – візерунок читається з лицьової та виворітної сторони тканини; 4) «односторонні» – візерунок розташовується тільки на лицьовій стороні виробу [14].

За способами вишивання вишивки можна віднести до двох типів: 1) лічильна техніка вишивання – найдавніша, що виконується рахуванням ниток тканини; 2) не лічильна – виконується за наміченими контурами малюнка, який за технікою виконання може бути як «глухий», так і «наскрізний» [14].

У вишивці, зокрема рушників, широко представлені стародавні мотиви, що беруть свій початок від образів сонця, жіночого божества, птахів, тварин, дерева життя, що становлять найдавніший пласт в українській народній культурі. Такі орнаменти об'єднані в потрібну систему образів, де червоною ниткою проходить основна тема – поетична розповідь та оспівування сил природи, що дарують благо людині.

Серед композиційних рішень народних вишивок, часто обумовлених формою текстильного виробу, зустрічаються замкнуті композиції, однак все ж таки переважним і найбільш характерним типом розташування орнаменту є фризи. Фризіві композиції здебільшого складаються з однієї, двох чи трьох, а часом і більше смуг орнаменту, що утворюють єдине ціле. Чисто фризівий характер має оформлення підзорів, що обумовлено самою формою цього виробу.

Найбільш поширеними в народній вишивці є сюжетні геометричні композиції. В українській вишивці, на відміну від ткацтва, геометричний орнамент рідко звучить окремою темою, швидше виступає як акомпанемент до основної теми сюжетної композиції. Геометричний орнамент є найбільш древнім орнаментом, його композиційна система відшліфовувалася

століттями, ймовірно тому, не дивлячись на простоту, композиції складені з простих геометричних фігур настільки виразні.

Людина по-різному сприймає геометричні фігури, що створюють ілюзію стійкості або руху. З точки зору геометрії, квадрат, зображений на площині в будь-якому положенні залишається квадратом. Орнамент, складений з квадратів, витягнутих в ряд і поставлених на одну сторону, справляє інше враження, ніж візерунок з тих же квадратів, поставлених на кути. У першому випадку фігури, обмежені вертикальними та горизонтальними лініями, створюють враження стійкості, навіть деякої «великоваговості»; у другому – діагональне розташування ліній, що утворюють сторони квадратів, вносять елемент руху [12].

Найбільш поширеним орнаментом у вишивці – орнамент з ромбів. Назва «ромбічний орнамент» часто застосовується умовно, оскільки часто ці фігури є поставленими на кут квадратами. Зустрічаються і ромби, але вони набули такої форми скоріше через різну товщину ниток основи та підкання тканини, тому квадрати розтягуються по горизонталі, або ж витягуються по вертикалі.

Геометричні орнаменти у вишивці можна умовно поділити на дві великі групи. Першій групі геометричних орнаментів властиві візерунки: прості, чіткі, ясні співвідношення. Вони будуються найчастіше у вигляді фризу, його сітчасто-рапортні лінії якнайкраще підходять для вишивок. Ромбічні мотиви, що мають горизонтальну вісь симетрії, зазвичай доповнюються трикутними фігурами-половинками тих же мотивів або фігурок, які вписуються в просвіти незаповнені ромбами. Строго симетричні фігури і загальна композиція вишивки доповнюються орнаментом, відокремленим від основного мотиву неширокими просвітами фону. Такий орнамент часто складається з різної форми зигзагів або трикутників, що входять один в одного, вершини яких спрямовані то вгору, то вниз. Діагональний рух, що надає орнаменту «динамічності», зафіксовано прямими лініями, розташованими зверху і знизу, за рахунок чого орнамент легко читається і відрізняється спокоєм і врівноваженістю. Друга група геометричних

орнаментів властива вишивкам, що відрізняються великою візерунковістю та орнаментальністю. У них немає протиставлення фігур фону, що зумовлює велику рівномірність заповнення тканини візерунком і відсутність у ньому яскраво виражених акцентів [12].

1.2. Вишитий рушник як символ української ідентичності

Вишитий рушник займає чільне місце у помешканнях українців: прикрашає ікони, вкриває стіл, застеляє вікна (рис. 1.1). Рушник став давнім народним символом та чудовим стилізованим об'єктом в облаштуванні житла. Надзвичайно багато знакових моментів у житті українців вимагають цього народного атрибуту. З вишитим рушником-крижмою несуть новонароджене дитя до церкви, з рушником зустрічають бажаних гостей, проводять сватання, вінчання, святкують новосілля, проводжають в останню путь померлих.

Рис. 1.1. Використання рушників у помешканнях українців

Рушник – сакральний предмет, який бере свій початок з далекого язичницького минулого. Спочатку у побуті він використовувався строго для ритуального призначення – мав захищати мешканців дому від злих духів, чаклувань, приворотів, заздроців, прокльонів, родових проклять та ін. На ньому зображалися різні магічні символи (знаки), які мали виконувати спеціальну магічну дію [7].

Нині рушники вишиваються здебільшого у сільській місцевості спеціально до певних okazій (заручини, весілля, хрестини), а також для церковних потреб (прикраси храмів). В Україні і досі найбільш цінною вважається ручна вишивальна традиція з використанням лляного полотна.

У терміні «рушник» присутній корінь «руш» або «рух», що значить нищити, руйнувати, тобто означає вирваний кусок тканини. Лляні полотна, з яких виготовлялися рушники, спеціально ткали великих розмірів. Інколи рушники могли бути довжиною 2-3 метри (рис. 1.2) [2].

Рис. 1.2. Старовинні рушники, вишиті на лляному полотні

Незважаючи на співзвучність термінів «рушник» і «рука», вони характеризуються різним семантико-лексичним значенням. Рушник – означав «порушення» полотна, а предмети, що застосовувалися для обтирання рук і зазвичай займали місце біля рукомийників, іменувалися «обтирачками», «рукотерками», «ручниками» («рушниками»). Рушник для рук мав здебільшого малий розмір й спеціально для цього не виготовлявся; для обтирання рук застосовувалися як правило старі куски полотна [2].

Оздобленню рушників надавали великого значення. Рушники прикрашали здебільшого вишивкою, мереживом, стрічками. Вишитий рушник цінувався найбільше, і не лише з міркувань вартості (затрат матеріалів, часу, сил), а з позиції внутрішньої смислової значущості. Рушник

вважався культовим об'єктом прадавньої української культури: будь-яка важлива для родини подія не могла відбуватися без використання вишитих рушників.

Рушник – витвір народного мистецтва, віддзеркалення національної ідентичності українського народу. Головне призначення рушника – ритуальне. Українські вишивальниці для певного вагомого обряду виготовляли окремі рушники, втілюючи у візерунки відповідний символізм й прагнучи надати їм якнайбільшої привабливості і краси [2].

Будь-який рушник завжди своєрідний, що має власну символічну вишивку, яка відповідає його обрядовому характеру. Згідно вишитого на рушнику орнаменту для конкретної людини можна було визначити стать та вік людини, а також її соціальний статус.

Найбільш поширеними рушниками в українців завжди вважалися весільні (рис. 1.3), які вишивали по-особливому, позаяк кожен такий рушник характеризується своїм смисловим значенням та символікою.

Рис. 1.3. Весільні рушники

Серед весільних рушників зустрічаються такі [10]:

- основний рушник – на який стають молодята у церкві під час вінчання;
- іконний – використовується для прикрашання образів та ікон, якими батьки і родичі благословляють майбутнє подружжя;
- союзний – застосовується для пов'язування рук нареченим;
- гостинний – використовується батьками для зустрічі молодого подружжя (дітей) після вінчання.

Вишиті рушники (рис. 1.4) зазвичай прикрашають різною символікою, зокрема: зірками (символізують Сонце), елементами квітів (символізують життя, продовження династії, сім'ї), калиною і виноградом (символізують вроду, достаток, багатство). Нині на рушниках нерідко можна зустріти вишиті тексти, зокрема: «На любов, на добро», що несе побажання молодій парі довгого і щасливого сімейного життя.

Рис. 1.4. Варіанти оздоблення рушників

Часто рушники вишивали і для інших потреб і урочистостей [2]:

- для хрестин (такий рушник вишивався без використання чорних стібків);
- для Великодня (такі рушники зазвичай прикрашали хрестами, листками, квітами, пташками);
- для благословення у далеку путь (таким рушником батьки благословляли своїх дітей, найчастіше синів, коли вони покидали рідний дім);
- для зведення житла (такі рушники передавалися майстрам по завершенню будівництва дому);
- для хліба (такі рушники використовували під хліб для різних okaziy);
- для бажаних гостей (таким рушником зустрічали гостей; часто використовували під коровай);
- для останньої хвилини (такі рушники використовувалися для опускання тіла померлого в могилу).

Для кожного регіону (місцини) України була притаманна своя гама кольорів, що характеризувала різні обставини життя, культури й традицій місцевого населення. Часто вибір кольорів для вишивання зумовлювався віком вишивальниць та своїм безпосереднім призначенням: для молодих дівчат зазвичай використовували у вишивці переважаючий червоний колір, для літніх жінок – сині або зелені тони.

Для вишивання рушників повинні були бути створені належні умови, тобто сприятливе середовище для рукоділля. Вишивання проходило у абсолютній тиші, зазвичай наодинці, щоб ніхто сторонній не міг відволікати вишивальницю від цього відповідального й захоплюючого процесу. Приступаючи до роботи жінка мала бути спокійною й врівноваженою. Вишиваючи, жінки часто проголошували молитву (вголос чи подумки), намагалися думати про щось добре і світле, тим самим заряджаючи майбутній рушник позитивною енергетикою. Вважалося, коли вишивальниця створить рушник з чистими помислами, то він неодмінно притягне до свого власника щастя й добро [12].

Нині придбати вишиті рушники можливо у спеціалізованих крамницях, на ринку, інтернет-сайтах, або замовити у відомих майстринь-вишивальниць. Замовляючи рушник у вишивальниці, необхідно повідомити про його майбутнє призначення, щоб майстриня зробила все правильно, дотримуючись існуючих традицій та правил. Оскільки правильність створення рушників вкрай важлива, тому суворо не рекомендують вишивати навздогад.

Необхідно завжди пам'ятати, що народний вишиваний рушник – це святиня нашої нації, наш генетичний код, родовід та пам'ять про своїх предків, а також символ добра й справедливості.

1.3. Традиційна символіка у вишивках рушників

Різні сюжетні лінії вишивок народних рушників різняться за характером й композиційними рішеннями. Мистецтвознавці виокремлюють декілька базових елементів, які найчастіше застосовуються вишивальницями для створення рушників обрядового призначення (рис. 1.5) [12]:

- основний мотив – «Дерево Життя»;
- центральний елемент у формі зірок, візерунків, хрестів чи ромбів;
- незалежні самостійні мотиви;
- сюжети космогонічного характеру;
- сюжети у формі решіток;
- багатоярусні композиції;
- орнаментальні стрічки.

Рис. 1.5. Зображення базових елементів у вишивці рушників

Досліджують семантику орнаментів українських рушників з трьох аспектів – екзотеричного, понятійного й езотеричного.

В екзотеричному аспекті дослідження символів вишивки здійснюється за специфікою їх форми, складових, за кольористикою, тобто всіма ознаками, які можна сприймати наочно (візуально) [12].

В понятійному аспекті дослідження символів вишивки передбачає заглиблення в сутність ідеї, яку символізує певний візерунок, проникнення у сакральний зміст і значення символу чи його елементів. Тут вкрай вагоме значення надається назвам мотивів чи їх елементів, які сформувалися

впродовж тривалого періоду історії нашого народу. Люди завжди прагнули називати складні узори і символи простими й доступними термінами (словами), що розкривають семантичну сутність орнаменту в найбільш прийнятній для розуміння формі. Таким чином, забезпечується можливість одержання різномірної інформації про сакральний зміст створених орнаментів, що використовуються для оздоблення рушників [12].

В езотеричному аспекті дослідження символів вишивки здійснюється шляхом вивчення впливу на людину енергії чи будь-якої сили (внутрішніх вібрацій), що створюється знаками і символами в комірках душі (духовних чакрах). Людина часто відчуває вплив символу чи знаку на своє «духовне єство», повністю зрозуміти й описати який вкрай важко, а інколи й просто неможливо. Взявши до рук рушник, вишитий своїми предками, людина одразу відчуває його неймовірне «духовне тепло»; водночас від рушника, створеного кимось чужим зазвичай віє прохолодою [12].

Будь-який символ вишивки можна пояснювати (розкривати) по-різному, залежно від його безпосереднього сприйняття людиною, її знань, досвіду, відчуттів. У цьому випадку потрібно брати до уваги гармонічну рівновагу (баланс) форми символу (знака) та його ідеологічну сутність, а також його виразність і якісні характеристики. Для пересічного спостерігача без належних знань про семантичне походження знаків і символів часто видається дивним і незрозумілим, чому один і той самий символ може містити у собі різний зміст, позначаючи різні явища. Будучи обізнаними лише з одним аспектом символіки знака (символу), такі люди намагаються вступати у суперечку з тими, хто відстоює дещо інше (відмінне) символічне значення. Таку суперечку доцільно порівняти з випадком, коли двоє людей бачать одно й те ж яблуко з різних боків: хтось бачить його червоним, а хтось – жовтим чи зеленим. Проте, це те саме яблуко, лише «зафарбоване» природою у різні кольори, тому обоє спостерігачів по-своєму праві, хоча й стверджують протилежне. Даний приклад свідчить про широту феномену

істини, правильність розуміння якої часто зумовлюється особистісними якостями людини.

Як уже було зазначено вище, часто серед символів української вишивки на рушниках зустрічається символ «Дерево життя» (рис. 1.6), який іноді називають символом «Дерево Роду». Даний символ містить в собі космогонічний зміст, що своїм корінням проникає у глибини минулих літ. При цьому «Дерево» означає міцний і надійний стовбур, що символізує Всесвіт, й прикрашений розлогою кроною, спрямованою до Творця. Символ «Дерево» віддзеркалює уявлення народу про вічність Всесвіту та Буття, що перебуває за межами матеріального простору й не підвласне діям часу. Цей символ поєднує минуле з сучасністю та майбутнім, відтак його образ умовно розділяють на три головні складові: *коріння*, що символізують підземний світ, *стовбура*, який відображає усі явища і процеси на землі, *крони* – що означає присутність «вищих» сил [12].

Рис. 1.6. Зображення «Дерева Життя» у вишивці рушників

Таким чином, символ «Древо життя» відображає нероз’ємний процес існування двох протилежностей – матеріальної і духовної. Матеріальна складова Буття відображається за допомогою незмінних частини Дерева (кореня, стовбура, головних гілок), які практично не зазнають змін з плином

часу. До духовної складової Буття належать листочки, бруньки, суцвіття, тобто те, що постійно змінюється, удосконалюється, розвивається.

Здебільшого «Дерево Життя» зображають у поєднанні з прекрасними квітами, які символізують життя людини в даний момент часу, з бруньками, які символізують прийдешні (нові) покоління, а також з плодами, що вказують на добрі справи й діла, зроблені людиною. Біля самого «Дерева Життя» по боках часто зображають й інші елементи, які доповнюють сюжет й символізують життєву енергію, що наповнює Буття. На вершині «Дерева» завжди зображають центральний елемент у вигляді квітки, що означає «Вогонь Буття», вічний і незгасаючий, наповнений енергією, що живить життя. «Вогонь» оберігають дві духовні істоти, які зображають у вигляді ангелів або пташок. Інколи такі духи можуть символізувати душі померлих родичів, які охороняють «Дерево Роду» від злих сил [12].

«Дерево Життя» часто представляють як таке, що зростає з горщика (див. рис. 1.6). Це вказує на те, що Рід як і Дерево також виростає з паростка – «Великого Дерева Буття». Горщик віддзеркалює культурне середовище, в якому зародилося й продовжує розвиватися «Дерево Роду». Дерево як символ завжди був у пошані наших предків ще за язичницьких часів й сприймалося за символ головного бога – Рода. Інколи біля Рода вишивали Рожаниць – античних богинь, що символізували процес появи чогось нового – народження.

Важлива увага при формуванні символу «Дерева Життя» надавалася семантиці чисел. Переважно кількість гілочок «Древа» була непарною. «Дерево» вишивалося завжди симетричним, з однаковою кількістю гілочок по боках, однак зверху завжди була гілка, спеціально призначена для головної (центральної) квітки. Інколи можна спостерігати на рушнику «Дерево» з двома центральними гілками. Також має місце і найбільш стародавнє представлення «Древа», яке має аж три гілки, які символізують єдність трьох складових Всесвіту: Творця, процес створення, процес руйнування.

Для «Дерева Життя» ніколи не застосовують реально існуючих рослин та їх елементів, оскільки цей образ завжди є символічним й узагальненим.

Крім символу «Дерево Життя» на українських рушниках часто можна побачити «Виноград», який з прадавніх часів був основним символом родючості, безкінечності, а з прийняттям християнства – пов'язувався з багатьма біблійними сюжетами (рис. 1.7). Листя винограду, його грону та вусики вишивають у «Безкінечник», що оздоблює по периметру весь рушник. Плоди винограду всмоктують у себе енергію сонця й здатні тривалий час її накопичувати і зберігати. Виноград – плодова культура, що завжди пов'язувалася й асоціювалася з Сонцем [12].

Рис. 1.7. Зображення символу винограду на вишивці рушників

Дубок, подібно до винограду, також набув великого поширення на зображеннях вишиваних рушників, зокрема в «Дереві Життя» (рис. 1.8). Дуб у всіх народах і етносах символізує чоловічу силу і красу, міцне здоров'я, життєву мудрість та інші чоловічі чесноти. Часто на рушниках вишивають дубове листя. Зокрема на Чернігівщині популярності набув візерунок «дубочок», який створювали за допомогою спеціального шва – «лиштви». Композиції, у складі яких зустрічаються дубові листочки, також доволі поширені й на Правобережжі нашої держави. Дубові листки у вишивці розміщують здебільшого діагонально відносно орнаменту. Одна половинка листка формується по вертикалі (вертикальними стібками), інша – по горизонталі [12].

Рис. 1.8. Зображення дубового листя на вишивці рушників

У давнину люди вірили, що у процесі забарвлення вишивальних ниток відваром з дубової кори, в нитки проникає енергетика рослини, яка надалі здійснює позитивний вплив на того, хто користується такою вишивкою. Під час вишивання дубових листочків на рушнику чи чоловічій сорочці жінка-вишивальниця поєднує невидимими зв'язками це могутнє благородне дерево з людиною – майбутніх власником вишивки.

Серед квітів, які вишивають на рушниках, великого поширення набули лілії (рис. 1.9). Квітка лілії зазвичай символізує життєдайну силу вогню, духовність, жіночу чистоту і вроду. Лілію часто можна зустріти на образах та іконах, тому її використання акцентує увагу на високому духовно-ідейному значенні народних рушників [21].

Рис. 1.9. Зображення лілій на вишивці рушників

Досить поширеними на українських вишиваних рушниках були мотиви з калиною, барвінком та іншими популярними рослинами (рис. 1.10). Стародавні рушники з рослинними мотивами «виховують» у людей шанобливе ставлення до природи, немов би спонукають до гармонійного

співіснування з оточуючим природним середовищем, заставляють замислитися над місцем і призначенням людини у цьому світі.

Рис. 1.10. Зображення рослинних мотивів на вишивці рушників:
а – калини; б – барвінку

Часто вишивані рушники оздоблюють геометричними орнаментами. Такі вишивки характеризуються присутністю головного (домінуючого) мотиву у її центральній частині. У ролі головного мотиву зазвичай застосовується восьмикутна зірка або восьмигранний орнамент, однак трапляються і ромби, квадрати, хрести тощо.

На українських вишиваних рушниках зустрічаються й антропоморфні мотиви, які виконувалися здебільшого у вигляді зображення жінки (рис. 1.11). Це зумовлено тим, що в давні часи у слов'янських племенах існував матріархат. Також слов'яни активно сповідували культ Матері, зокрема Матері-Берегині, Матері Роду. Саме тому покровителькою та оберегом родини у слов'ян була Богиня, яку іменували Праматір'ю Життя. Відповідно, для її вшанування проводили різні культові заходи, ритуали, створювали її скульптури, зображали її на малюнках, вишивали на полотнах [12].

На рушниках Праматір Життя зазвичай зображали двома способами: з піднятими догори руками, або опущеними донизу руками. У першому випадку на вишивці фіксувався процес молитви самої Богині, яка зверталася

до Небес у намірах благословення для сівби чи інших робіт, а також у намірі щасливого зачаття (зародження) нового життя. Такі зображення найчастіше мали місце на весняних рушниках, що використовувалися для проведення різних весняних ритуалів (пробудження землі, оживання природи, благословення на врожай та ін.). У другому випадку зображення Богині (з руками, опущеними донизу) Праматір благословляла землю на добрий урожай, тому такі вишивки застосовувалися для створення осінніх рушників.

Рис. 1.11. Антропоморфний мотив у вигляді зображення жінки

Чоловічі зображення рідко трапляються на вишитих рушниках, порівняно із жіночими. Зазвичай на рушниках можуть мати місце зображення вершника, мисливця з собаками, фігури пастухів (зокрема вівчарів з вівцями) та ін.

Буденні рушники – такі, що не застосовувалися в обрядових заходах, так само оздоблювалися вишивкою (рис. 1.12). На буденних рушниках часто зображали безперервність жіночих контурів (фігур), що «трималися» за руки. Це символізувало здатність людей захистити себе від різних напастей і бід, тобто тримаючись разом – можна здолати все. Вишивальниці найчастіше зображали жіночі обриси через те, що жінка здатна глибше сприймати інформацію та енергетику Всесвіту й застосовувати їх для захисту сім'ї.

Рис. 1.12. Буденні рушники із зображеннями жіночої фігури

Композиції із зображеннями тварин, вишитими на рушниках, були поширеними на Слобожанщині. У цьому регіоні користувався популярністю культ пастухів-кочівників, звіроловів, який наклав свій відбиток на сюжетні лінії вишивок. Трапляються на рушниках й зображення міфологічних тварин, для прикладу, крилатих левів, або казкових звірів, які в природі не існують.

Здебільшого тварин на вишивках представляють у вигляді символів (рис. 1.13), без деталізації їх контурів, однак з чітким розумінням виду тварини. Для прикладу, на різдвяному рушнику цілком можливо розрізнити вівцю, вола, коня.

Рис. 1.13. Зооморфний мотив на вишивці рушників

Найбільш популярними живими створіннями, що вишивалися на рушниках, були птахи (рис. 1.14). Більшість птахів також зображали у символічній формі, тобто схематично й без представлення конкретного виду. Однак існує ряд птахів (голуб, орел, ластівка та ін.), які передають на вишивці специфічний культовий зміст й відтак їх зображення цілком правдоподібні. Наприклад, з давніх часів орел був символом величі, сили,

володаря, тому існує чимало вишивок, на яких орел зображений як реальна птиця.

Рис. 1.14. Зооморфний мотив, представлений вишитими зображеннями птахів

Зображення павича на вишивці означає образ Богородиці. Цього птаха часто вишивали із лицем жінки, через що цей образ видавався красивим й величним. Птахів павичів зазвичай вишивали на весільних рушниках та жіночому весільному вбранні. Привабливою прикрасою весільних вінків часто було перо павича. Своєрідний силует цього птаха дає змогу легко розпізнати павича навіть на відносно простих вишиванках.

Популярними на вишитих рушниках вважаються голуби, що символізують щастя у родині, сім'ї, а також вірну любов й взаємну турботу. На старовинних і сучасних рушниках поширеним мотивом є зображення гілки чи дерева із голубами. Для побажання молодят довгого і щасливого подружнього життя на рушниках зображають гніздо з яйцями та парою голубів [12].

Коли на вишивці створюють пару голубів, то їх розміщують здебільшого головами один до іншого, або до «Дерева», по боках якого вони перебувають. Така схема розміщення означає взаємне кохання та близькість стосунків. Іноді трапляються вишиті птахи, повернуті у протилежний бік від «Дерева». Мистецтвознавці вважають, що таке розміщення символізує процес захисту «Дерева Роду» від різних злих сил та недругів.

1.4. Система знаків у вишивках рушників

У вишивках рушників часто зустрічаються не лише орнаменти, сформовані з різних символів, але й окремі знаки, які найбільш часто можна побачити на давніх рушниках.

Найпопулярнішим знаком у геометричних орнаментах є восьмикутна зірка, яку іноді іменують як «повна ружа» (рис. 1.15). Даний символ означає присутність Творця-Бога, Небесне Світило, Сонце та Зорі.

Рис. 1.15. Зображення восьмикутної зірки на вишивці рушників

Восьмикутну Зірку у християнському епосі часто називають Зіркою Богоматері. Якщо пригледітися до ікон Богоматері, то можна роздивитися восьмикутні зірки чи восьмипелюсткові квітки на омофорі Діви Марії. Образ Бога-Творця часто представляють з восьмикутним німбом [2].

Восьмикутні зірки одержують накладанням один поверх іншого прямого хреста з косим хрестом. При цьому прямий хрест означає чоловіче начало, символ Сонця, а косий – жіноче начало, символ Місяця. Єднання чоловічого й жіночого начал уможливорює безперервність існування усього живого, є джерелом буття, тому такі зірки виступають і як символ Природи-Матері.

Доволі поширеними є головні геометричні мотиви у формі ромбів, зокрема ромбів, розташованих у центрі квадратів, чи ромбів, навколо яких розташовують елементи у вигляді літери «S» (рис. 1.16).

Рис. 1.16. Зображення геометричних мотивів у формі ромбів на вишивці рушників

Як різновид хреста інколи використовувався символ сварга (свастика), що символізує хрест в динаміці й означає рух, життя, тобто рух Небесних тіл на безкрайому Небі (див. рис. 1.16). Сварги виконували двох типів – спрямовані проворуч або ліворуч. При цьому напрямок демонструє рух Сонця (відповідно зимового, що спадає, чи літнього, що наростає). Спрямованість зігнутих кінчиків визначає рух енергії. Відтак, два види сварги означають протилежність руху: піднесення та упадок, еволюцію та інволюцію [2].

Символ сварги володіє міцною енергетикою. Зустрічається чимало видів даного символу на вишивках. Зокрема цікавим є символ сварги, який має два енергетичні виходи від кожного промінчика, що називається «грабелькою». Таким чином, вважається, що у даного символу подвійна сила енергії.

Великої популярності на Правобережній Україні отримав символ «завершеної свастики», який одержують накладанням двох простих сварг з протилежною спрямованістю промінчиків (рис. 1.17). Цей символ буває двох різновидів. У першому варіанті основа символу нагадує прямий хрест, у другому – ромб. Закручені у різні боки промені в першому варіанті виходять з кінчиків хреста, в другому – з відповідних кутів ромба. Такі подвійні промені-завитки інколи іменуються «баранячими рогами» або «круторогами». Мотив завершеної сварги характеризується збалансованістю потоків енергії, тому здійснює гармонійний вплив на людину [2].

Рис. 1.17. Зображення символу «завершеної свастики» на вишивці рушників

Половинка свастики нагадує латинську літеру «S», яку іменують «ключем», «вужем». Половинки сварги означають благополуччя і добробут, а також земну вологу – воду, що живить землю й забезпечує багатий урожай. Половинки сварги розташовують здебільшого по краях рушників, оскільки цей знак є надійним захистом людської енергії й не дозволяє їй розпорошуватися.

Зазвичай, половинки сварги вишивають в рядок одна за одною, формуючи тим самим безкінечний ступінь захисту. Такий рядок іменується «безкінечником» (рис. 1.18), який завдяки своїм захисним функціям набув великого поширення й у інших галузях народного ремесла – у ткацтві, килимарстві, гончарстві, писанкарстві та ін.

Рис. 1.18. Зображення «безкінечника» на вишивці рушників

На рушниках безкінечник часто відмежовує візерунки, що вишиваються на полотні. Зважаючи на своє призначення половинки сварги – безкінечник – вишивають відповідного розміру. Відтак, на одному рушнику інколи зображають декілька різних безконечників з різними довжинами хвильок. При цьому кожен безкінечник забезпечує налаштування відповідних духовних чакр людини на гармоніку й добробут. У випадку, коли енергетика людини зазнає порушень, то рушник через зображення безкінечника «виправляє» її, зміцнюючи природне біополе та духовну сутність [2].

Багато візерунків на вишивках рушників мають у своєму складі велику кількість різних спіралей (рис. 1.19). Спіраль вважається символом удосконалення, розвитку Космосу, адже найбільш відомі галактичні утворення нагадують за формою спіраль. Більшість природних явищ і процесів, а також перебіг життя людини також побудовані за принципом спіралі, адже по спіралі формується ДНК усіх живих організмів. Споглядаючи на спіраль зверху можна побачити як вона, завихрюючись, сходиться в одну точку. У дійсності кінцевої точки у центрі спіралі не існує, адже спіраль може тривати постійно, формуючи тим самим вже відомий безкінечник. У випадку, коли спіраль завихрюється вправо, то вона передає позитивну енергію, а коли вліво – енергія спіралі негативна [2].

Рис. 1.19. Зображення спіралей на вишивці рушників

Також спіралі застосовуються у різних видах рослинних орнаментів, зокрема при вишиванні виноградної лози. Зустрічаються спіралі й у геометричних орнаментах. Вишивальниці часто створюють композиції, які у своєму складі мають дві спіралі, об'єднані в єдиному центрі – так звані «баранячі ріжки». Даний символ означає безкінечний благодатний Вогонь. Стихію Вогню також символізує трикутник (рис. 1.20), який асоціюють з полум'яними язиками. Щоправда, походження символу трикутника має набагато глибший сенс. Даний символ позначає Тройцю, тобто віддзеркалює триєдину сутність Буття. Коли трикутник розвертали вершиною догори, то він означав Духа, а коли донизу – Матерію. Коли два трикутники поєднували вершинами, то такий знак символізував Матерію і Антиматерію. При цьому точка дотику вважалася місцем об'єднання цих світів. На окремих рушниках між зображеннями трикутників вишивали пряму лінію, що трактується як дзеркало, в якому відображаються протилежні світи.

Рис. 1.20. Зображення трикутників на вишивці рушників

Ще одним поширеним елементом вишивки є шестикутна зірка, що утворюється в результаті взаємного проникнення двох зворотних

(протилежних) трикутників. Це символізує проникнення Духа в Матерію, тобто забезпечується баланс між ними.

Коли трикутники з'єднати між собою своїми основами, то отримується ромб – знак, що символізує Священну Тетраду (Матерію).

Ще одним знаком у вигляді ромба є знак, що утворюється двома трикутниками, причому між їх основами спеціально залишають смужку порожнього простору. Таким чином, трикутники немов би перебувають на близькій відстані між собою. Дану фігуру іноді іменують «колодязем», що позначає нерозривні зв'язки між матеріальним, земним середовищем і світом небесним, досконалим.

Інколи на вишиваних рушниках трапляються спеціальні знаки, подібні на трикутники, лише без основи. Такі знаки отримали назву – «шеvronи» (див рис. 1.20). Шеврони подібні до трикутників ще й тим, що можуть бути двох типів – з вершиною, розташованою догори та вершиною, спрямованою донизу. Чоловіче вище (духовне) начало уособлюють шеврони, вершина яких спрямована вверху, а жіноче нижче (матеріальне) – шеврони, вершина яких розміщена вниз. «Жіночий» шеврон асоціюють з лоном матері, де зароджується й починає розвиватися нове життя [7].

На вишиваних рушниках з геометричним орнаментом поширеними є такі фігури, як ромб і квадрат (рис. 1.21). Дані символи, що мають чотири кути, позначають матеріальний світ. Квадрат завжди обпирається на свою грань, тому постійно перебуває у стійкому положенні й символізує сталість (статичність) Матерії. Водночас ромб, навпаки – нестійкий, позаяк обпирається лише на одну з вершин, тому може легко обертатися в різні боки. Такий ромб символізує динаміку Матерії.

В українській орнаментиці символи ромба й квадрата символізують Землю, тому допомагають людям віднайти матеріальне благополуччя, добробут, заможність [7].

Рис. 1.21. Зображення символів ромба і квадрата на вишивці рушників

Наші пращурі здебільшого займалися землеробством, тому були сильно залежними від родючості землі та врожаю. Відтак, вони з особливою пошаною ставилися до Землі й оздоблювали рушники, елементи одягу та інші побутові предмети великою кількістю квадратів і ромбів – тобто символами Землі. Часто дані символи розділялися на чотири елементи за допомогою косого чи прямого хрестика. Такий знак символізував плодovitість. Коли по центру ромба чи квадрата знаходилася точка, то такий символ позначав засіяну ниву.

РОЗДІЛ 2.

ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ НАВЧАННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ ТЕХНОЛОГІЇ ВИГОТОВЛЕННЯ ВИШИТОГО РУШНИКА

2.1. Загальна характеристика навчального модуля «Техніки декоративно-ужиткового мистецтва»

Згідно нової (модельної) програми з трудового навчання [13] навчальний модуль «Техніки декоративно-ужиткового мистецтва» передбачений для вивчення у 10-х (11-х) класах закладів загальної середньої освіти. На ознайомлення з модулем відводиться 16 год. у першому семестрі та 19 год. – у другому семестрі.

У процесі вивчення навчального модуля «Техніки декоративно-ужиткового мистецтва» школярі знайомляться з традиційними та сучасними техніками й технологіями у галузі народного декоративно-ужиткового мистецтва (ДУМ), з'ясовують їх особливості й історичні передумови виникнення та розвитку. Особлива увага на уроках приділяється ознайомленню учнів з осередками художніх ремесл і промислів на території України, творчістю народних умільців, їх техніками й творчим здобутком.

Школярі вчаться підбирати необхідні матеріали, інструменти й пристрої, необхідні для виготовлення декоративно-ужиткових виробів, вчаться самостійно створювати вироби, відповідно до поставленого творчого завдання, а також здійснювати контроль власної художньо-трудової діяльності, оцінювати її результати та обраховувати матеріальні витрати (бюджет) на виготовлення виробів.

У процесі виконання художньо-творчих задач у школярів формуються й удосконалюються навички проєктування, роботи з різними інструментами й матеріалами; розвиваються навички композиції та оздоблення декоративно-ужиткових виробів різними художніми техніками.

У процесі вивчення першої теми «Види декоративно-ужиткового мистецтва», на яку програмою [13] виділяється 8 год., школярі засвоюють поняття про декоративне мистецтво, з'ясовують, що ДУМ з'явилося на ранніх етапах людської цивілізації й займало важливе місце у народній творчості. Школярі усвідомлюють, що нині народне ДУМ передбачає не лише створення художньо довершених виробів (образів), які мають винятково художньо-мистецьку цінність, але й створення виробів для конкретного практичного використання, зокрема: елементів інтер'єру (меблі, посуд, килими, скатертини, рушники та ін.), іграшок, речей обрядового характеру тощо. Таким чином, у своїй сутності термін «декоративне» трактується як таке, що служить для прикраси, оздоблення, а термін «ужиткове» – означає практичне призначення чого-небудь.

На заняттях учні наочно переконуються у тому, що ДУМ є важливою складовою оточуючої дійсності, а його твори (вироби) мають не лише важливе естетичне, духовне й культурне значення, але й конкретне ужиткове (практичне) застосування.

Серед основних видів ДУМ, на яких акцентується увага школярів є: художнє оздоблення виробів з дерева та металу, художній розпис, плетіння з різних природніх матеріалів (соломи, вербової лози), народна вишивка, ткацтво, гончарство та ін. (рис. 2.1).

Рис. 2.1. Види декоративно-ужиткового мистецтва

Особливе місце на уроках трудового навчання (технологій) відводиться ознайомленню учнів з технологією української народної вишивки, її техніками, символікою, сферою використання. Учні вивчають найбільш поширені знаки та символи, що використовуються у вишивці різних регіонів України, знайомляться з побудовою композиції (орнаментикою, стилізацією, кольором, формою та ін.), засвоюють процес виготовлення вишитого виробу, починаючи із творчого задуму й завершуючи готовим твором.

У процесі вивчення другої теми «Методи та послідовність проєктування виробів», на яку програмою [13] передбачено 8 год., школярі ознайомлюються з базовими засобами виразності (стилізація, символіка, нюанс, контраст та ін.), що мають місце у ході художнього проєктування виробів декоративно-ужиткового мистецтва. Основний акцент на заняттях ставиться на основних методах та етапах проєктування виробів, роботі учнів з різними інформаційними джерелами. Важливе значення надається формуванню у школярів навичок пошуку, аналізу, систематизації, конкретизації та узагальнення навчально-пізнавальної інформації, необхідної для успішного проєктування майбутніх художніх виробів.

Учні мають чітко усвідомити, що підбір об'єкта проєктування – це складний і відповідальний етап, від якого залежить успішний результат усієї роботи на уроках. Школярі вчаться працювати з моделями-аналогами з метою пошуку можливих стилістичних та композиційних рішень у процесі проєктування, створюють банки творчих ідей. Увага учнів акцентується на художньому проєктуванні форми майбутніх виробів: школярі вчаться замальовувати, макетувати, створювати клаузули, ескізи, рисунки тощо.

Особливе місце займає підбір й обґрунтування необхідних матеріалів для виготовлення об'єктів проєктування. При цьому учні знайомляться з особливостями різних конструкційних матеріалів, вивчають їх фізичні, естетичні та технологічні властивості; вчаться розраховувати оптимальну кількість матеріалів, підбирати необхідні інструменти і пристрої.

У процесі вивчення третьої теми «Техніки створення об'єкта інтер'єру», на яку програмою [13] виділяється 8 год., школярі найперше засвоюють вимоги безпеки праці при роботі з різними інструментами й обладнанням, при виконанні різних технологічних операцій. Уся практична діяльність учнів спрямовується на реалізацію попередньо розробленого творчого проєкту виробу – предмету інтер'єру. Школярі визначають раціональну послідовність виконання основних етапів проєкту, обґрунтовують можливі способи контролю й оцінювання виконаної діяльності.

У процесі вивчення четвертої теми «Техніки створення та оздоблення об'єкта інтер'єру», на яку програмою [13] виділяється 11 год., учні виготовляють та здійснюють опорядження виробу, використовуючи різні техніки художнього оздоблення, обґрунтовані на етапі проєктування.

Серед орієнтовних виробів для практичної діяльності учнів навчальною програмою [13] передбачено такі:

- вироби, виконані у техніці народної вишивки;
- прикраси із бісеру;
- плетені вироби (гачкуванням);
- в'язані вироби (спицями);
- вироби з використанням технік аплікації;
- ткані вироби (рушники, килими);
- гончарні вироби (полімерна глина) та ін.

Орієнтовне календарно-тематичне планування навчального модуля «Техніки декоративно-ужиткового мистецтва» подано у табл. 2.1.

Таблиця 2.1

№ з/п	Дата	Тема заняття
Тема 1. «Види декоративно-ужиткового мистецтва» (8 год.)		
1.		Вступне інструктування школярів з безпеки праці. Загальні відомості про народне декоративно-ужиткове мистецтво. Історія становлення та розвитку основних видів ДУМ.
2.		Поширені види ДУМ. Класифікація напрямів ДУМ: за практичним спрямуванням; за специфікою та характером матеріалів; за техніками реалізації.
3.		Базові техніки виготовлення виробів ДУМ. Використання найбільш

		типових технік ДУМ з метою створення виробів різного практичного й естетичного спрямування.
4.		Вишивка – поширений вид ДУМ. Використання вишивки. Техніки вишивання.
5.		Символізм у народній вишивці. Створення композиції (орнаментика, стилізація, кольори). Технологія створення виробів вишиванням.
6.		Технологія вишиття бісером. Бісероплетіння – поширена техніка створення художніх виробів. Технологія створення виробів бісероплетінням.
7.		Поширені техніки створення декоративно-ужиткових виробів: аплікація, в'язання, валяння та ін.).
8.		Підсумкове заняття. Вивчення творчого здобутку відомих майстрів народної творчості. Відомі осередки різних видів ДУМ.
Тема 2. «Методи та послідовність проєктування виробів» (8 год.)		
9.		Виразність у народному мистецтві: контраст, нюанс, символізм. Пояснення символіки, що зустрічається у творах ДУМ.
10.		Прийоми та методи проєктування в галузі ДУМ.
11.		Основні етапи проєктування в галузі ДУМ. Окреслення проблеми, обґрунтування теми та формулювання завдань проєктної діяльності. Інформаційно-пошукова діяльність, спрямована на пошук й аналіз інформації (відомостей), необхідної для проєктування.
12.		Обґрунтування вибору предмета проєктування. Відбір та аналіз моделей-аналогів.
13.		Робота з інформацією: аналіз, синтез, класифікація, узагальнення. Формування банків ідей та проєктів.
14.		Проєктування художньої форми та варіантів опорядження виробів. Ознайомлення з поширеними методами художнього проєктування: рисування, клаузура, перенесення, ескізування та ін.
15.		Відбір необхідних матеріалів, інструментів і пристроїв для втілення проєктного задуму. Встановлення оптимальної кількості матеріалів. Обрахунок фінансових витрат, пов'язаних з практичною реалізацією об'єкта проєктування.
16.		Процес виготовлення виробу в одній з технік ДУМ.
Тема 3. «Техніки створення об'єкта інтер'єру» (8 год.)		
17.		Вступне інструктування школярів з безпеки праці. Обґрунтування об'єкта проєктної діяльності. Складання послідовності робіт на реалізацію проєкту. Основні вимоги охорони праці у процесі виготовлення об'єкта проєктування.
18.		Практична реалізація проєкту. Створення технологічної документації на виготовлення виробу.
19.		Виготовлення об'єкта проєктування (предмета інтер'єру) відповідно до технологічної послідовності.
20.		Виготовлення об'єкта проєктування (предмета інтер'єру) відповідно до технологічної послідовності.
21.		Виготовлення об'єкта проєктування (предмета інтер'єру) відповідно до технологічної послідовності.
22.		Виготовлення об'єкта проєктування (предмета інтер'єру) відповідно

		до технологічної послідовності.
23.		Виготовлення об'єкта проєктування (предмета інтер'єру) відповідно до технологічної послідовності.
24.		Виготовлення об'єкта проєктування (предмета інтер'єру) відповідно до технологічної послідовності.
Тема 4. «Техніки створення та оздоблення об'єкта інтер'єру» (11 год.)		
25.		Створення об'єкта інтер'єру. Практична реалізація техніко-технологічних операцій у відповідності до обраної технології виконання.
26.		Створення об'єкта інтер'єру. Практична реалізація техніко-технологічних операцій у відповідності до обраної технології виконання.
27.		Створення об'єкта інтер'єру. Практична реалізація техніко-технологічних операцій у відповідності до обраної технології виконання.
28.		Створення об'єкта інтер'єру. Практична реалізація техніко-технологічних операцій у відповідності до обраної технології виконання.
29.		Створення об'єкта інтер'єру. Практична реалізація техніко-технологічних операцій у відповідності до обраної технології виконання.
30.		Створення об'єкта інтер'єру. Практична реалізація техніко-технологічних операцій у відповідності до обраної технології виконання.
31.		Економічний аналіз та оцінювання якості створеного виробу.
32.		Художнє оздоблення об'єкта праці. Визначення способів та умов догляду за об'єктами інтер'єру (розробка інструкційних карток).
33.		Презентування та оцінювання результатів роботи.
34.		Презентування та оцінювання результатів роботи.
		Підсумкове заняття.

2.2. Ознайомлення старшокласників з технологією виготовлення вишитого рушника в контексті проєктно-технологічного підходу

Проектно-технологічна діяльність школярів на заняттях обслуговуючої праці, спрямована на ознайомлення з технологією створення вишитих рушників, реалізується на основі досвіду учнів та системи історико-культурних і загальнотехнічних знань про українську народну вишивку, зокрема про:

- історію зародження та функціональне значення вишивки в житті кожного українця;
- основні засади вишивальної індустрії;
- специфіку крою традиційних вишиваних виробів;
- особливості кольористики у вишивальному мистецтві;
- основи композиції й орнаментики;
- сучасні можливості цифрових технологій при проєктуванні вишиваних виробів;
- традиційні матеріали й інструменти для створення вишивки;
- основні типи вишивальних швів;
- регіональні відмінності в опорядженні вишитих виробів та ін.

Процес навчання учнів технології створення вишитих рушників згідно загальноприйнятих етапів проєктно-технологічної діяльності передбачає послідовне розв'язання основних проєктних завдань, зокрема інформаційно-пошукових, конструкторсько-графічних, техніко-технологічних та рефлексивно-оцінювальних. При цьому вся навчально-пізнавальна (художньо-трудова) діяльність учнів строго регламентується навчальною програмою, часом занять, вимогами щодо якості майбутнього виробу (рушника) та критеріями його оцінювання [9].

Проеєктування як перша ланка створення художньо-творчого проєкту передбачає обґрунтування проблеми, раціональний вибір об'єкта праці (рушника), розробку графічного образу й конструкції виробу та встановлення

способів (методів) його виготовлення. Графічно схема проєктування зображена на рис. 2.2.

Рис. 2.2. Схема проєктування виробу (вишитого рушника)

Розглянемо детальніше основні етапи художньо-творчого проєктування вишитого рушника.

Підготовчо-аналітичний етап. Основними цілями та результатом цього етапу проєктування є вирішення ряду інформаційно-пошукових задач, спрямованих на вибір об'єкта практичної діяльності (рушника), ознайомлення з інформацією про цей об'єкт (призначення, мотиви, колірна гама, символіка тощо), обґрунтування критеріїв, які має задовольняти об'єкт проєктування (рушник), розробка проєктної документації [9].

Підготовчо-аналітичний етап розпочинається з детального вивчення проблеми, що дає можливість школярам обрати посильний для себе об'єкт практичної діяльності – вишиваний рушник, успішне створення якого зможе задовольнити їхні потреби та інтереси. При цьому потреби учнів завжди віддзеркалюються у мотивах, які виступають рушійною силою будь-якої діяльності людини, зокрема художньо-трудової.

У ході пошуку творчих ідей в учнів поступово окреслюється план майбутньої діяльності, спрямованої на реалізацію цих ідей. Школярі активно оговорюють свої творчі ідеї з однокласниками, ведуть дискусії, консультуються з учителем, вчаться творчо мислити, раціонально оцінювати будь-які пропозиції, прислухатися до думки оточуючих, відстоювати свою позицію та ін.

З метою встановлення актуальних практичних потреб, пов'язаних з вибором об'єкта праці, педагог може запропонувати школярам дослідити потреби у вишиваних рушниках в різних сферах життєдіяльності людини й здійснити аналіз найбільш типових ситуацій та можливостей. Доцільним є використання «схеми міркування» (рис. 2.3).

Рис. 2.3. «Схема міркування» щодо встановлення актуальних практичних потреб в об'єкті практичної діяльності учнів

З метою прийняття раціональних рішень доцільно проводити з учнями міні-маркетингові дослідження, спрямовані на пошук, накопичення, вивчення й систематизацію необхідної інформації для встановлення актуальних потреб і побажань майбутніх користувачів і власників виробів.

Доволі продуктивними при міні-маркетингових дослідженнях можуть бути такі методи дослідження як анкетування чи інтерв'ювання. Зазвичай, при цьому пропонується дати відповіді на 10 запитань, які представляють на спеціальному бланку або в ході спілкування з респондентом. Усі запитання мають бути лаконічними й без подвійного трактування. Для прикладу, серед закритих запитань (що мають варіанти відповіді) можуть бути такі:

1. Які традиційні мотиви на вишиваних рушниках вам подобаються:

- а) геометричні;*
- б) тваринні (зооморфні);*
- в) рослинні;*
- г) антропоморфні.*

Часто використовуються і напівзакриті запитання, що крім наявних варіантів відповідей, передбачають можливість формулювання самостійної відповіді.

Відкриті запитання зумовлюють респондентів (опитуваних) самостійно сформулювати відповіді на запитання; при цьому будь-які можливі варіанти відповіді відсутні. Для прикладу:

1. Запишіть традиційні мотиви на вишиваних рушниках, які вам найбільше подобаються _____.

Обравши об'єкт практичної діяльності, учні з'ясовують ряд завдань, які потрібно успішно вирішити, щоб досягти поставленої мети – тобто виготовити вишитий рушник. Серед основних завдань можуть бути такі:

- визначення приблизного алгоритму майбутніх практичних дій;
- остаточне вивірення (уточнення) завдань проектування;
- окреслення масиву необхідної інформації для наступної роботи;
- вибір алгоритму вирішення проблем та ін.

Для прикладу, зміст проблемної ситуації може полягати в потребі оформити інтер'єр школи (коридор, класна кімната, їдальня тощо) до певного свята, події чи заходу. В успішному вирішенні даної проблеми зацікавлені школярі, вчитель, адміністрація школи, батьки. Відповідно до тематики оформлення необхідно узгодити рішення, при якому творчий проєкт кожного школяра буде складовою загального колективного проєкту. Відтак, кожен школяра має створити вишитий рушник на певну тематику, зважаючи на поставлені вимоги, свої можливості, наявні матеріали та засоби.

Наступний етап проектування полягає в обґрунтуванні означеної проблеми, визначенні теми й мети проєкту.

При обґрунтуванні проблеми необхідно [9]:

- підкреслити її актуальність, навести аргументи щодо доцільності її вирішення;
- обґрунтувати вибір об'єкта практичної діяльності;

– окреслити потреби, які будуть задоволені при успішному створенні об'єкта праці.

Чітке обґрунтування проблеми стимулює спрямованість інтелектуальних, фізичних та емоційно-вольових зусиль школярів, необхідних для її розв'язання.

Важливий етап проектування полягає у визначенні мети проєкту. При цьому слід встановити, які дії необхідно зробити для розв'язання поставленої проблеми. Мета проєкту – це окреслення необхідного результату проєктно-технологічної діяльності. Таким чином, окреслюючи мету, школяр прагне зрозуміти, чого він хоче досягти [9].

Мета має бути актуальною й реальною для її досягнення, а також відповідати часовим рамкам навчальної діяльності учнів у кабінеті обслуговуючої праці. Для прикладу, мета може полягати у створенні вишитого весільного рушника із зображенням давніх вишивальних мотивів. Відтак, усі наступні етапи проектування мають бути орієнтовані на те, як саме досягти цієї мети, тобто виготовити саме такий рушник.

З метою успішного проектування майбутнього виробу – вишитого рушника – потрібно ознайомитися з різними інформаційними джерелами на предмет вивчення традицій створення й опорядження вишитих виробів. У ході пошуку й вивчення інформаційних матеріалів про різні аспекти традиційного та новітнього мистецтва вишивки школярі наповнюють банк даних про українське декоративно-ужиткове мистецтво й окреслюють зміст своєї художньо-проєктної діяльності [9].

Педагог організовує та спрямовує творчу діяльність школярів, бере до уваги їх бажання і можливості. Найперше, школярі спільно з вчителем здійснюють підбір необхідних джерел інформації (атласи, альбоми, журнали, книжки, фотокопії, Інтернет-ресурси, побажання вчителя та родичів) та встановлюють способи її використання.

Доволі складним для педагога і школярів є етап обґрунтування критеріїв, які має задовольняти майбутній виріб – рушник. Критерії повинні якнайповніше відповідати поставленим цілям та меті проєкту. Для цього створюють так звану дизайн-специфікацію, що передбачає врахування найбільш суттєвих властивостей виробу (рушника): матеріал, призначення, традиційність мотивів, композиція, колірні рішення, розмір, особливості догляду, вартість виготовлення та ін.).

Відтак, всі рішення, що прийматимуться в ході подальших етапів створення виробу, повинні передбачати компроміс між зазначеними критеріями.

Результативним методом реалізації проєктно-технологічної діяльності є так званий дизайн-аналіз, що полягає у дослідженні різних виробів-аналогів для ознайомлення з їх властивостями й ознаками з метою можливого застосування у власній проєктній роботі. Порівнюючи характеристики виробів-аналогів зі своїм виробом, школярі мають можливість уточнити, удосконалити чи повністю змінити власні проєктні рішення.

Етап художнього моделювання. Цей етап передбачає з одного боку формування образу майбутнього виробу (вишитого рушника), а з іншого – активізацію творчої уяви й фантазії школярів на основі власного життєвого досвіду і рівня знань. Кінцевим результатом цього етапу має стати створення ескізу моделі майбутнього вишитого рушника [9].

На етапі художнього моделювання [9]:

- 1) встановлюється образ майбутнього вишитого рушника;
- 2) створюються композиційні рішення вишивки рушника;
- 3) здійснюється вибір найбільш вдалого варіанту моделі рушника серед усіх можливих.

Етап технічного конструювання. Даний етап передбачає вивчення умов реалізації проєкту, створення кресленика складових частин виробу, створення викрійок, підбір необхідних матеріалів та інструментів.

У ході конструювання виробу з'ясовується, які практичні дії необхідно здійснити для реалізації творчого задуму. Важливим етапом є розроблення ретельного алгоритму дій стосовно реалізації проекту відповідно до окреслених умов і строків виконання роботи. Також при цьому приймаються кінцеві рішення стосовно практичного виготовлення виробу – рушника [9].

Етап технологічної підготовки. Цей етап є кінцевою стадією процесу проєктування й підготовки до виготовлення майбутнього виробу та передбачає: з'ясування черговості технологічних операцій; створення технологічної документації; ознайомлення з правилами безпеки праці. На цьому етапі важливим є розуміння практичної реалізації спроектованого виробу (рушника) та визначення послідовності технологічних операцій, а також вибір ефективного способу перенесення композиції на тканину й розробка технологічних карт [9].

Після проєктування настає етап безпосереднього виготовлення виробу, що графічно відображений на рис. 2.4.

Рис. 2.4. Схема виготовлення виробу (вишитого рушника)

У процесі виготовлення вишитого рушника кожен школяр планує й організовує свою художньо-трудову діяльність у відповідності до прийнятих рішень, а саме [9]:

- здійснює підготовку тканини;
- проводить розкрій полотна;

- переносить композицію вишивки на полотно;
- виконує вишивальні шви;
- здійснює контроль за технологічними процесами виготовлення рушника;
- усуває можливі помилки і недоліки у своїй діяльності;
- забезпечує дотримання правил безпеки праці.

Важливим етапом проєктно-технологічної діяльності школярів є рефлексія (оцінювання) результатів своєї діяльності, що характеризується рядом складових (рис. 2.5).

Рис. 2.5. Схема оцінювання виробу (вишитого рушника)

Рефлексія – це усвідомлення школярами, а також безперервний аналіз й оцінка виконання завдань художньо-трудової діяльності, що забезпечує формування цілісних уявлень про ефективність своєї роботи та якість виготовленого виробу – вишитого рушника. Це дає можливість учням з'ясувати індивідуальний рівень підготовленості, зважити всі свої можливості, оцінити власний рівень знань й умінь, намітити перспективи подальшої художньо-трудової діяльності [15].

2.3. Орієнтований план-конспект уроку на тему «Технологія виготовлення вишитого рушника»

Мета:

- сформувані у школярів уявлення про асортимент вишиваних виробів, найпоширеніші види вишивки та її використання;
- навчити школярів дотримуватися правил безпеки праці й облаштування власної робочої зони для вишивання;
- розвивати пізнавальний інтерес школярів, виховувати шанобливе ставлення до традиційної української культури, звичаїв та традицій;
- виховувати культуру праці, повагу до людей творчої праці.

Обладнання й матеріали, дидактичне забезпечення: альбоми вишивок, таблиці умовних позначень у вишивці, зразки вишитих рушників, полотно, голки, ножиці, нитки.

Тип заняття: комбіноване.

Хід заняття

1 . Організаційний момент.

Перевірка присутності й підготовленості школярів до занять.

2. Повторення попереднього матеріалу.

Проводиться у формі запитання – відповідь. Учні дають відповіді на такі орієнтовані запитання учителя:

1. Поясніть, яким чином проводиться підбір полотна, ниток й візерунків для майбутнього вишиваного виробу?
2. Які види орнаменту належать до геометричних?
3. Запишіть назви основних видів швів для вишивання.

Школярам роздаються картки із зображеннями візерунків. Потрібно, проаналізувавши візерунки, зобразити шви, за допомогою яких можна вишити дані візерунки. Записати назви запропонованих швів.

3. Мотивація навчально-пізнавальної діяльності школярів.

– Нині у нас з вами незвичне заняття, на якому ми помандруємо в прекрасну країну народного мистецтва – країну вишивки. Ми розглянемо

різноманітні зразки вишиваних рушників, проаналізуємо традиційні мотиви і символи, які зображені на рушниках. Крім того, самі спробуємо вишивати.

Перед тим, як помандрувати у країну вишивки давайте пригадаємо таке:

1. Що ви знаєте про народну вишивку?
2. На яких виробках (речах) зустрічається вишивка?
3. З якою метою вишивають рушники?
4. Чи є у вас вдома вишиті рушники?

4. Подання нових відомостей:

Пояснення педагога

Традиційна українська вишивка дуже різноманітна. У кожному регіоні нашої країни вона має свої особливості. Люди займалися вишиванням з прадавніх часів. Нею прикрашали рушники, скатертини, покривала, одяг.

Особливе значення наші предки приділяли рушникам – своєрідним оберегам житла, сім'ї. Рушник, прикрашений різними візерунками-символами, вважався обов'язковим атрибутом обрядовості: з рушником вітали народження немовляти, зустрічали шановних гостей, благословляли до шлюбу, відряджали в далеку дорогу, прощалися з померлими. Українському традиційному рушнику більше півтисячі років.

Кожна молода дівчина бажає стати нареченою, одружитися й бути щасливою у шлюбі. Проте мало хто знає, що наші предки кодували своє щастя при допомозі вишивки. У кожній сім'ї, де була дівчина, зберігалася велика кількість рушників, які були її посагом. Тому дівчат з малих літ залучали до вишивання рушників.

Дивосвіт символів

Чи знаєте ви символи, які використовують у вишивці рушників?

Калина – кущ нашого родоводу. Колись давно калина асоціювалася із появою Космосу, вогняної тріади: Сонця, Місяця й Зірок. Відтак й назву отримала від стародавньої назви Сонця – «Коло». Позаяк ягідки калини є червоними, то вони вважаються символом крові і безперервності роду. Саме

завдяки цьому на весільних рушниках поширеними є вишивані грона калини (рис. 2.6).

Рис. 2.6. Вишивані грона калини на українських рушниках

Поширеним на вишивці є зображення *винограду*, що символізує радість і благополуччя сім'ї. Виноградний сад – це поле життя, на якому мужчина є сіячем, а на його дружину покладається завдання вирощувати дерево їх сім'ї. Зображення винограду зустрічається на вишиванках центральних та північних регіонів нашої країни.

Дерево життя (рис. 2.7) – знаменує три «фундаменти» світу: видимий, уявний, реальний. Стовбур Древа життя символізує гармонійне співіснування людини і Сонця. У кроні мешкають божественні істоти. Таким чином, цей символ віддзеркалює єдність усього живого. Тобто це специфічна модель Буття, де для кожного живого організму є відповідне місце.

Рис. 2.7. Мотив «Дерево Життя»

Важливу роль у вишивці відіграє кольорова гама (червоний – любов, кохання; чорний – журба, лихо, смерть; зелений – життя, зростання, переродження та ін.).

У вишивці як поширеному виді народного ДУМ мають місце такі поняття:

- **Композиція** – художнє об'єднання деталей узору за змістом, колірністю і формою.
- **Голка** – чудовий оберіг, провідник енергії, який поєднує всі помисли та мрії на полотні.
- **Полотно** – вважається священним тлом, що таїть у собі потужний потік позитивної енергетики.

Інструменти й приладдя для вишивання

Значною мірою зовнішня форма предметів зумовлюється видом матеріалу, з якого вони створені, а також інструментами, що застосовувалися у процесі роботи.

Тканини. Найкращими для вишивання вважаються тканини, що мають полотняне переплетення ниток. Для виготовлення скатертин використовують цупкі тканини (ляні), серветок – м'які (бавовняні, шовкові). Жіночі блузи найкраще виготовляти з тоненьких тканин, зокрема батисту. Водночас, для виготовлення чоловічих сорочок часто використовують ляні полотна або льон з лавсаном. Інколи для вишивання використовують спеціальну тканину – канву.

Нитки для вишивання беруть, виходячи з призначення виробу, своєрідності мотиву вишивки та способу вишивання. Поширеними є такі види ниток: муліне, ляні, шовкові, шерстяні, синтетичні. Інколи перед початком вишивання нитки натирають прозорим воском для надання їм більшої міцності.

Голки виготовляють різні як за довжиною, так і за шириною. Для вишивання застосовують здебільшого довгі голки, що мають великий отвір. Зберігати голки рекомендують разом з нитками.

Шпильки застосовують для прикріплення кальки чи копійчального паперу до полотна, або з метою поєднання окремих частин (елементів) крою. Шпильки бажано зберігати спільно з голками.

Наперсток потрібний для пропихування голки через цупку тканину. При цьому наперсток оберігає палець від уколів голки. Одягається наперсток здебільшого на центральний палець правої руки.

Ножиці рекомендують мати трьох типів: малі з гострими кінчиками – для підрізання й виймання ниток з полотна; середні – для обрізання ниток; великі – для розрізання ниток у мотках і розкроювання полотна.

Шило використовують при роботі з товстими та цупкими полотнами та при роботі зі шкірою.

Підготовка до вишивання

Розпочинаючи процес вишивання, здійснюють підготовку полотна: його вирівнюють, переносять на нього візерунок. Для вирівнювання країв полотна необхідно вийняти крайню нитку і за її слідом вирізати зайву частину полотна.

5. Практична робота

Вступний інструктаж з безпеки праці:

1. Як потрібно зберігати голки і ножиці?
2. Як безпечно слід передати ножиці?
3. Яким чином раціонально організувати власне місце для вишивання?

Приступаючи до вишивання, зверніть увагу на таке:

- на вивороті не має бути вузлів;
- верхні стібки хрестиків повинні бути спрямовані в один бік.

Для роботи ви підготували схеми орнаментів, згідно яких потрібно здійснити розрахунок для рушника. Для прикладу: нитка довжиною 20 см, вишивається певна кількість хрестиків. Потрібно полічити кількість хрестиків, пізніше 20 см поділити на цю кількість та помножити на кількість хрестиків у рядку:

20 см нитки – сформувалося 9 хрестиків;

у рядку 85 хрестиків;

$20 : 9 \times 85 = 188$ см нитки.

Хрестикові шви

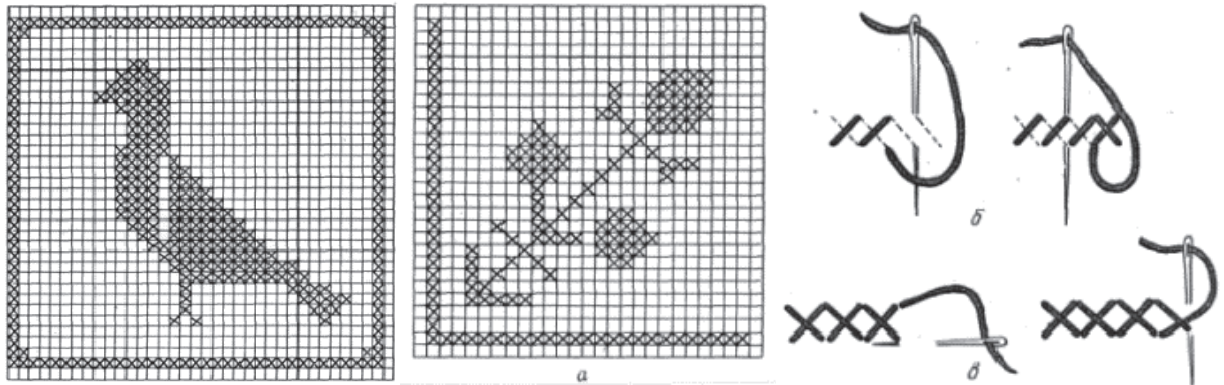

Рис. 2.7. Хрестикові шви: а – схема узору;
б, в – спосіб виконання стібків

Поточний інструктаж з безпеки праці. Контроль педагогом діяльності школярів, виправлення виявлених недоліків.

Робоче місце для вишивання:

Світло на вишивку має падати зліва. Інструменти і приладдя для потрібно тримати у спеціальних коробках, а зразки узорів і копіювальний папір – в окремій папці.

У процесі вишивання необхідно стежити за положенням тіла, не викривляти хребет, не сутулитися, тримати голову на відстані 30 – 35 см від стола.

6. Підсумок заняття.

1. Закріплення вивченого матеріалу (проводиться у формі бесіди, щоб закріпити в пам'яті учнів навчальну інформацію).
2. Оцінювання діяльності школярів з мотивацією оцінок.
3. Прибирання робочих місць.

ВИСНОВКИ

Виконавши магістерську роботу на тему: «Методика навчання старшокласників технології виготовлення вишитого рушника (навчальний модуль «Техніки декоративно-ужиткового мистецтва»)» нами отримано такі висновки:

1. Досліджено історію та особливості української народної вишивки як виду декоративно-ужиткового мистецтва.

Вишивальне мистецтво відоме нашому народу з давніх часів, про що свідчать численні знахідки археологів. Вишивка серед інших способів прикраси займала, чи не найважливіше місце в українському побуті: на стіл застеляли скатертини, ліжко застилалося вишитим простирадлом, ікони прикрашалися вишитими рушниками. Особливу роль відігравали вишиті вироби у весільному ритуалі.

Художня вишивка не лише прикрашала одяг, а й оберігала людину. Людині властиве прагнення захистити себе від зовнішнього впливу. Саме тому особливо багато прикрашався одяг, який захищав не тільки від природних явищ, а й від злих сил.

2. Досліджено роль та значення вишиваних рушників в українській обрядовості.

Вишитий рушник займає чільне місце у помешканнях українців. З вишитим рушником-крижмою несуть новонароджене дитя до церкви, з рушником зустрічають бажаних гостей, проводять сватання, вінчання, святкують новосілля, проводжають в останню путь померлих.

Рушник – сакральний предмет, який бере свій початок з далекого язичницького минулого. Спочатку у побуті він використовувався строго для ритуального призначення – мав захищати мешканців дому від злих духів, чаклувань, приворотів, заздрощів, прокльонів, родових проклять та ін. На ньому зображалися різні магічні символи (знаки), які мали виконувати спеціальну магічну дію. Вишитий рушник цінувався найбільше, і не лише з

міркувань вартості (затрат матеріалів, часу, сил), а з позиції внутрішньої смислової значущості.

Найбільш поширеними рушниками в українців завжди вважалися весільні, які вишивали по-особливому, позаяк кожен такий рушник характеризується своїм смисловим значенням та символікою. Часто рушники вишивали і для інших потреб і урочистостей: для хрестин (такий рушник вишивався без використання чорних стібків); для Великодня (такі рушники зазвичай прикрашали хрестами, листками, квітами, пташками); для благословення у далеку путь (таким рушником батьки благословляли своїх дітей, найчастіше синів, коли вони покидали рідний дім); для зведення житла (такі рушники передавалися майстрам по завершенню будівництва дому); для хліба (такі рушники використовували під хліб для різних okazji); для бажаних гостей (таким рушником зустрічали гостей; часто використовували під коровай); для останньої хвилини (такі рушники використовувалися для опускання тіла померлого в могилу).

3. Досліджено традиційну символіку та систему знаків у вишивках рушників.

Серед символів української вишивки на рушниках поширені такі: «Дерево життя» (символізує поєднання минулого з сучасністю та майбутнім: коріння символізують підземний світ, стовбур відображає усі явища і процеси на землі, крона – означає присутність «вищих» сил); «Виноград» (символізує родючість, безкінечність); «Дуб» (символізує чоловічу силу і красу, міцне здоров'я, життєву мудрість та інші чоловічі чесноти); «Лілія» (символізує життєдайну силу вогню, духовність, жіночу чистоту і вроду); «Калина» (символізує дівочу вроду, кохання, пристрасть) та ін.

Часто на вишиваних рушниках зустрічаються антропоморфні мотиви (виконуються здебільшого у вигляді жіночої фігури) та зооморфні (зображення тварин). Тварин на вишивках здебільшого представляють у вигляді символів, без деталізації їх контурів, однак з чітким розумінням виду

тварини. Серед птахів великої популярності на вишивках рушників набули голуби, павичі, орли.

Найбільшої популярності у вишивках рушників набули геометричні орнаменти, на яких часто зустрічається восьмикутна зірка «повна ружа». Доволі поширеними є головні геометричні мотиви у формі хрестів, ромбів, квадратів. Як різновид хреста інколи використовувався символ сварга (свастика), що символізує хрест в динаміці й означає рух, життя, тобто рух Небесних тіл на безкрайому Небі. Багато візерунків на вишивках рушників мають у своєму складі велику кількість різних спіралей, що символізують процес удосконалення, розвиток. Інколи на вишиваних рушниках трапляються спеціальні знаки, подібні на трикутники, лише без основи. Такі знаки отримали назву – «шеvronи».

4. Досліджено організаційно-методичні засади ознайомлення старшокласників із технологією виготовлення вишитого рушника на уроках обслуговуючої праці.

Навчальною програмою з трудового навчання у 10-х (11-х) класах передбачено вивчення навчального модуля «Техніки декоративно-ужиткового мистецтва». Особливе місце в контексті цього модуля відводиться ознайомленню учнів з технологією української народної вишивки, її техніками, символікою, сферою використання. Учні вивчають найбільш поширені знаки та символи, що використовуються у вишивці різних регіонів України, знайомляться з побудовою композиції (орнаментикою, стилізацією, колористикою, формою та ін.), засвоюють процес виготовлення вишитого виробу, починаючи із творчого задуму й завершуючи готовим твором.

5. Розроблено поширений план-конспект уроку на тему «Технологія виготовлення вишитого рушника».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонович Є.А., Захарчук-Чурай Р.В., Станкевич М.Є. Декоративно-прикладне мистецтво. Львів: Світ, 1993. 272 с.
2. Бойко А.М. Український рушник. Полтава: Верстка, 1998. 70 с.
3. Гасюк О.О., Степан М.Г. Художнє вишивання: альбом. Київ: Вища школа, 1981. 135 с.
4. Кисіль Г.О. Українська вишивка. Портрети видатних людей Полтавщини. Полтава: Дивосвіт, 2007. 41с.
5. Ковальчук О.В. Українське народознавство. Київ: Освіта, 1994. 176 с.
6. Кульчицька А.Я. Орнамент трипільської культури і українська вишивка ХХ ст. Львів: «Атлас», 1995. 70 с.
7. Лупій Т. Рушники Західного Полісся кінця ХІХ – першої половини ХХ століть (Технологія. Семантика. Художні особливості.). Львів: 2002. 200 с.
8. Луцан Н.І. Декоративно-прикладне мистецтво та основи дизайну: навч. посіб. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2009. 172 с.
9. Методика організації проектної діяльності старшокласників з технологій: метод. посіб. для вчителів, варіат. модулі / А.І. Терещук, С.М. Дятленко. Київ: Літера ЛТД, 2010. 128 с.
- 10.Наудко В.І., Артюх Л.Ф., Горленко В.Ф. Культура і побут населення України. Київ: Либідь, 1993. 88 с.
- 11.Нісімчук А.С., Падалка О.С., Шпак О.Т. Сучасні педагогічні технології: навч. посіб. Київ: Просвіта, 2000. 368 с.
- 12.Поетика та семантика українського рушника: образ, символ, знак. *Тези і резюме доповідей науково-практичної конференції у Державному музеї українського народного декоративного мистецтва*, м. Київ, 16-17 квітня 1997 року. Київ: Видруковано Спілкою майстрів народного мистецтва України, 1997. 52 с.
- 13.Програма «Технології 10-11 класи (рівень стандарту)», затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 23.10.2017.

14. Радкевич В.О., Пашенко Г.М. Технологія вишивки: підручник / За ред. Н.Г. Ничкало. Київ: Вища школа, 1997. 360 с.
15. Рудницька О.П. Педагогіка: загальна та мистецька: навч. пос. Київ: Інтерпроф, 2002. 270 с.
16. Сайко В.П. Українознавство. Київ: Зодіак-ЕКО, 1994. 400 с.
17. Сучасне українське народне мистецтво / Упоряд. Н.І. Велігоцька. Київ: «Мистецтво», 1976. 189 с.
18. Технології (рівень стандарту): підруч. для 10 (11) класу закладів загальної середньої освіти; авт. В.І. Татушинський. І.С. Кірютченгова. Київ: «Педагогічна думка», 2018.
19. Тимків Б.М., Кавас К.М. Основи композиції у декоративно-ужитковому мистецтві. Львів, 1996. С.35-57
20. Українська вишивка: альбом / Авт. тексту та упоряд. Т. Кара-Васильєва. Київ: Мистецтво, 1993. 264 с.
21. Українське народознавство: навч. посіб. / За ред. С.П. Павлюка, Г.Й. Горинь, Р.Ф. Кирчіва. Львів: Фенікс, 1994. 608 с.
22. Художні промисли України: Альбом / Укладачі: Н.М. Кисельова, Н.М. Попенко. Київ : Мистецтво, 1979. 253 с.
23. Художньо-естетичне виховання творчої особистості засобами позашкільної освіти: метод. посіб. / упоряд. В.Ю. Гаврилюк, Т.А. Слободянюк, А.А. Розумнюк. Біла Церква: «Академія неперервної освіти», 2016. 144 с.
24. Чегусова З.А. Декоративне мистецтво України кінця ХХ століття. 200 імен: альбом-каталог. Київ: ЗАТ «Атлант ЮЕмСі», 2002. 511с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Особливості вишитих рушників за регіональною приналежністю

Полтавська область

Полісся

- північ України, простягнулося з заходу на схід (Чернігівська, Київська та Житомирська області)

Вишивки Полісся прості й чіткі за композицією.

Ромболамана лінія геометричного мотиву повторюється кілька разів. Вишивка червоною ниткою по біло-сірому фону лляного полотна графічно чітка.

Чернігівська область

- Рослинний графічний монохромний орнамент у горизонтальній смузі, переважно чорного кольору із додаванням червоного;
- Розповсюджені мотиви дерева та птахів

16

Волинь Рівненська область

22

Наддніпрянщина- Київська область

23

- На півдні Тернопільщини типовою є вишивка вовняними нитками із згущеними стібками: окремі елементи обводяться кольоровими нитками, що забезпечує високий рельєф та кольоровий ефект. Такі вишивки розміщують вздовж рукава поздовжніми чи скісними смугами від пілочки до краю рукава

Поділля – Тернопільська область

26

Львівська область

- У народній вишивці Львівської області використовуються різноманітні типи узорів: окремі з них поширені по всій області, інші – пов'язані з певними місцевостями і утворюють локальні різновиди. У південних районах Львівщини орнамент вишивок геометричний, білий фон не заповнюється, що надає узорам прозорості й легкості. Вишивані сорочки колористично розмаїтні.

32

Івано-Франківська область

- Гуцульські вишивки характеризуються різноманітністю геометричних та рослинних візерунків, розмаїтістю композицій, багатством кольорових сполук, здебільшого червоного з жовтим та зеленим, причому червоний колір домінує. Два або три відтінки жовтого кольору прояснюють вишивку і надають їй золотавого відблиску. **Типовим є густе заливання тла**, коли велика кількість дрібних елементів заповнює орнаментальну площину і візерунок окреслюється тонкими просвітками. Останнім часом у гуцульських вишивках замість традиційної лінійної побудови на кольоровій площині квіткові мотиви виконують гладдю і хрестиком. Спостерігається деяка зміна побудови гуцульських мотивів – замість стрічкової композиції дедалі частіше за основу береться якийсь один центральний мотив.

Закарпатська область

- Для вишивок Закарпаття характерним є мотив «кривуля» у різних техніках виконання. Переважає техніка «зволікання» і вишивання хрестиком, часто також використовують вирізування і гаптування. Кольорова гама вишивок широка: червоне поєднується з чорним (при цьому виділяється один колір – чорний або червоний), поширені як білі, так і багатоколірні орнаменти.

35

Південь України – Херсонська область

38

Традиційна символіка на вишивці рушників

Рослинні орнаменти		Геометричні орнаменти		Зооморфні орнаменти	
Виноград (символ благополуччя сім'ї)		Зірки (символ порядку і гармонії)		Пава (символ молодості і розквіту сил)	
Мак (символ захисту від зла)		Ромб (символ родючості)		Ластівка (символ добрих новин)	
Лілія (символ жіночності)		Коло (символ гармонії)		Соловейко (символ продовження роду)	
Троянда (символ життя)		Хвилясті лінії (символ води, джерела)		Зозуля (символ	
Калина (символ роду)		Квадрат (символ чотирьох сторін світу)		Голуби (символ зародження нової сім'ї)	
Дуб (символ сили)		Хрест (символ Бога)		Півні (символ молодість)	
Дуб та калина (символи сили та краси, символи життя)		Трикутник (символ триєдиного Бога)		Лебеді (символ вірності й кохання)	
Чорнобривці (символ любові до природи)		Земля, сонце та вода (родючість Матінки-Землі)		Орел (символ влади і сміливості)	
Берегиня (символ-оберег)		Вода та сонце (батьківська і материнська енергія)		Лелека (символ оберегу немовлят та малечі)	
Хміль (символ течії життя і сім'ї)				Змія (символ води, грому і блискавки)	